

Piotr CHMIELEWSKI*

EMANCYPACJA KOBIEC JAKO KRYTERIUM OCENY EFEKTYWNOŚCI INSTRUMENTÓC MIKROFINANSOWYCH

(Streszczenie)

Artykuł stanowi krytyczną analizę teorii o wysokiej skuteczności mikrokredytu jako narzędzia polityki rozwojowej ukierunkowanej na emancypację kobiet. Za wyznaczniki wysokiej efektywności instrumentów mikrofinansowych w wspieraniu praw społecznych i ekonomicznych kobiet uznawane są: wysoka spłacalność kredytów, ich wpływ na zatrudnienie i podnoszenie dochodu oraz wzrost konsumpcji. W artykule zwrócono uwagę na niebezpieczeństwo bezkrytycznego przyjmowania tychże przejawów działalności mikrofinansowej jako wyznaczników skuteczności mikrokredytu w emancypacji kobiet oraz podkreślono konieczność brania pod uwagę takich aspektów, jak dyspozycyjność dochodu, decyzyjność i wzrost możliwości realizacji społecznego potencjału kobiet. Autor artykułu zwraca również uwagę, że kobiety jako wrażliwa grupa społeczna w łatwy sposób mogą stać się przedmiotem nadużyć i manipulacji dynamicznie rozwijającego się systemu mikrofinansowego, w którym wola realizacji zysku coraz częściej przysłania społeczną misję instytucji mikrofinansowych.

Słowa kluczowe: emancypacja; równouprawnienie; mikrokredyt; mikrofinanse; kredyt; dyspozycyjność; spłacalność

Klasyfikacja JEL: J16, J12, E51, I31

1. Wstęp

Tematem niniejszego artykułu jest charakterystyka mikrokredytu jako narzędzia finansowego, które przyczynia się do społecznej i ekonomicznej emancypacji kobiet. 74% instytucji mikrofinansowych na świecie deklaruje, że grupą docelową ich działań są kobiety, jednocześnie połowa z nich stawia emancypację

* Doktorant, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Finansów, Zakład Bankowości Centralnej i Pośrednictwa Finansowego; e-mail: p.s.chmielewski@gmail.com

kobiet jako element społecznej misji ich działalności¹. Około 75% klientów instytucji mikrofinansowych na świecie stanowią kobiety i w założeniu propagatorów idei wykorzystywania instrumentów mikrofinansowych w polityce rozwojowej mikrokredyt przyznawany kobietom jest o wiele bardziej efektywny nie tylko w realizacji misji społecznej i ekonomicznej, lecz również ma pozytywny wpływ na równouprawnienie płci. Dlatego też w analizie efektywności mikrokredytu jako narzędzia polityki rozwojowej niezwykle istotne jest określenie jego rzeczywistego wpływu na emancypację kobiet.

Celem artykułu jest charakterystyka kobiet jako grupy klientek instytucji mikrofinansowych i wykazanie takich ich cech, które predysponują je do bycia najbardziej odpowiednią grupą docelową działań z punktu widzenia instytucji sektora MFI. Przedmiotem niniejszego artykułu jest również zwrócenie uwagi na zagadnienie dyspozycyjności dochodu i jego podziału w obrębie gospodarstwa domowego i omówienie związanych z nimi implikacji w kontekście emancypacji kobiet. Autor artykułu podaje w wątpliwość, czy zmiany wskaźników powszechnie uznawanych za przejawy pozytywnego wpływu mikrofinansów na emancypację kobiet (splącalność kredytu, wzrost konsumpcji w gospodarstwie domowym, wzrost dochodu) mogą być bezkrytycznie przyjmowane jako dowód na pozytywną korelację z równouprawnieniem płci. Niniejszy artykuł stanowi zatem próbę odpowiedzi na pytanie na temat efektywności mikrokredytu jako narzędzia społecznej i ekonomicznej emancypacji kobiet w społeczeństwach krajów globalnego Południa².

2. Kobiety jako klientki instytucji mikrofinansowych

Analiza zjawiska biedy pod kątem płci wykazuje nie tylko jego nierównomierny zasięg, lecz również ujawnia, że przyczyny i skutki ubóstwa są mocno zależne od płci³. Zarówno w krajach globalnej Północy, jak i Południa

¹ **M. Iskenderian**, *Prove It: Measuring Gender Performance in Microfinance*, CGAP 2013, s. 1.

² Według poziomu życia kraje współczesnego świata można podzielić, podobnie jak półkule, na globalną Północ i globalne Południe. Północ to państwa Unii Europejskiej, USA, Australia, Japonia i kilka innych krajów azjatyckich, w których poziom życia jest relatywnie wysoki. Kraje Południa – głównie z Afryki, Ameryki Południowej i Azji – to państwa uboższe. Różnice między Południem i Północą widać, porównując średnią długość życia, odsetek ludzi mających dostęp do edukacji czy dochód krajowy na mieszkańca w obu grupach państw.

³ **R. Lister**, *Bieda*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007, s. 74.

kobiety doświadczają większego ryzyka związanego z ubóstwem niż mężczyźni⁴. Co więcej, kobiety dyskryminowane są zarówno przez formalne, jak i nieformalne instytucje finansowe – według danych Banku Światowego w roku 2014 65% mężczyzn na świecie miało dostęp do produktów finansowych, podczas gdy w przypadku kobiet odsetek ten wynosił 58%⁵. Szczególnie w krajach o niskich dochodach kobiety napotykały na większe przeszkody społeczne, prawne i ekonomiczne⁶.

Dlatego też zagadnienie równouprawnienia kobiet jest niezwykle istotne nie tylko w kontekście sprawiedliwości społecznej, lecz również rozwoju gospodarczego i redukcji ubóstwa⁷. Ekonomiczna emancypacja kobiet uznawana jest za warunek konieczny skutecznej walki z ubóstwem i powinna być podstawą polityki rozwojowej⁸. Między innymi dlatego instytucje mikrofinansowe w swojej działalności koncentrują się głównie na klientach płci żeńskiej.

TABELA 1: Liczba osób korzystających z mikrokredytu na świecie w latach 2009–2013

Rok	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba wszystkich kredytobiorców	190.135.080	205.314.502	195.014.970	203.672.249	211.119.547
Liczba kobiet kredytobiorców	140.117.727	153.306.542	146.770.213	152.477.064	157.695.359
Liczba najuboższych kredytobiorców	128.220.051	137.547.441	124.293.727	115.747.387	114.311.586
Liczba najuboższych kobiet-kredytobiorców	104.694.115	113.138.652	102.749.643	96.386.285	94.388.701

Źródło: **L. Reed**, *Mapping Pathways out of Poverty: The State of the Microcredit Summit Campaign Report*, 2015, s. 4.

⁴ **J. Bradshaw, N. Finch**, *Overlaps in demension of poverty*, Journal of Social Policy 2003/32, s. 515.

⁵ *Global Financial Inclusion (Global Findex) Database*, Bank Światowy, 2014, s. 3.

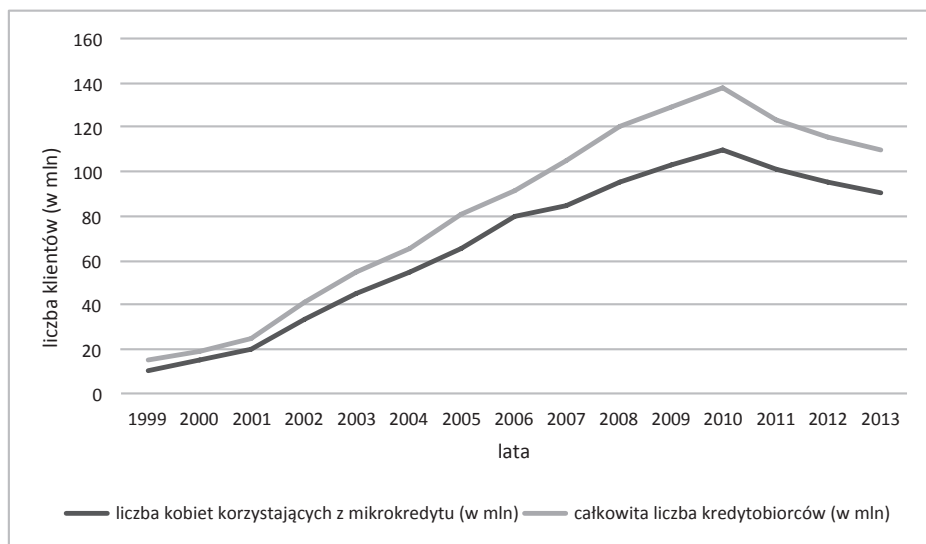
⁶ **M. Sadegh Sabouri, M. Saberiyan, M. Bagher Arayesh**, *The Role of Socio-economical Factors of Micro-credit Funds in Improving Rural Women Entrepreneurship Development*, Journal of Sustainable Development 2016/9, s. 187.

⁷ *Millennium Development Goals Report – Challenges and Prospects for Ethiopia*, MOFED and UN Country Team, Addis Abeba 2004, s. 2.

⁸ **M. Bavaiah, J. Narasimha**, *Women Empowerment and Microfinance – Select Country Experience*, Microfinance Development Review 2006/6/1, s. 53.

W roku 2013 kobiety stanowiły około 75% klientów sektora MFI oraz 83% spośród najuboższych kredytobiorców⁹.

WYKRES 1: Liczba najuboższych kredytobiorców oraz najuboższych kredytobiorców płci żeńskiej na świecie w latach 1999–2013

Źródło: L. Reed, *Mapping Pathways out of Poverty: The State of the Microcredit Summit Campaign Report*, 2015, s. 4.

Banki komercyjne działające w formalnym sektorze finansów faworyzują zazwyczaj mężczyzn, którzy częściej od kobiet zarządzają dużymi przedsiębiorstwami oraz posiadają aktywa, które mogą służyć jako zabezpieczenie pożyczek. W odróżnieniu od podmiotów konwencjonalnego sektora bankowego instytucje mikrofinansowe kierują swoją ofertę do osób samozatrudniających się w sektorze nieformalnym, a kobiety mają duży i wciąż rosnący udział na tym rynku.

⁹ L.R. Reed, *Mapping Pathways out of Poverty: The State of the Microcredit Summit Campaign Report*, 2015, s. 4.

3. Zasadność kierowania usług mikrofinansowych do kobiet z ekonomicznego punktu widzenia

Koncentrowanie się na udzielaniu pożyczek kobietom uzasadniane jest nie tylko w kontekście równouprawnienia płci, lecz jest również poparte istotnymi przesłankami ekonomicznymi¹⁰. Z doświadczeń instytucji mikrofinansowych wynika, że kredyt udzielany kobietom jest wykorzystywany efektywniej. Kobiety szybciej i lepiej radzą sobie podczas procesu samozatrudnienia, dlatego środki im przyznawane szybciej przyczyniają się do poprawy ich sytuacji materialnej¹¹.

Z punktu widzenia realizacji ekonomicznych celów organizacji mikrofinansowych i wypracowywania zysku, pożyczanie kobietom jest najbardziej wydajnym działaniem, ponieważ to właśnie kobiety wykazują się największą spłacalnością kredytu. Kobiety są również uczciwsze i bardziej podatne na presję pracowników instytucji mikrofinansowych, dlatego stanowią bezpieczną alternatywę dla podmiotów sektora MFI, które obawiają się nierzetelnych klientów.

Ponadto w sposobie prowadzenia działalności gospodarczej kobiety są zazwyczaj bardziej konserwatywne i wykazują mniejszą skłonność do ryzyka od mężczyzn. Fakt ten związany jest z mniejszą mobilnością kobiet, które opiekują się dziećmi oraz zazwyczaj pracują w domu, co ogranicza ich możliwości szybkiej zmiany miejsca zamieszkania i wpływa na wzrost awersji do ryzyka oraz konserwyzm przy wyborze rodzaju inwestycji¹². Między innymi dlatego grupom kredytowym tworzonemu przez kobiety rzadziej zdarza się wykorzystywać przyznane im środki niezgodnie z ich przeznaczeniem, dzięki czemu są one bardziej efektywne od grup mężczyzn¹³. Dlatego też ta grupa klientów jest tak atrakcyjna dla instytucji sektora MFI.

¹⁰ S. Khandker, *Microfinance and poverty: Evidence using panel data from Bangladesh*, World Bank Policy Research 2003/2945.

¹¹ M. Yunus, A. Jolis, *Banker to the Poor: The Autobiography of Muhammad Yunus, Founder of Grameen Bank*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 88.

¹² B. Armendariz de Aghion, *On the design of credit agreement with peer monitoring*, Journal of Development Economics 1999/60, s. 89.

¹³ M. Kevane, B. Wydick, *Microenterprise lending to female entrepreneurs : Sacrificing economics growth for poverty reduction?*, World Development 2001/29, s. 1228.

4. Zasadność kierowania usług mikrofinansowych do kobiet ze społecznego punktu widzenia

Kobiety częściej inwestują w gospodarstwo domowe oraz edukację swoich dzieci. Dlatego kredyt im przydzielany korzystnie wpływa na sytuację ekonomiczną całej rodziny oraz całego gospodarstwa domowego, a nie tylko osoby kredytobiorcy, co często zdarza się w przypadku pożyczek przyznawanych mężczyznom. Badania ukazują, że podwojenie pożyczonego przez kobietę kapitału powoduje pięcioprocentowy wzrost wydatków domowych inne niż spożywcze na głowę oraz jednoprocenowy wzrost wydatków spożywczych, natomiast podwojenie pożyczonego kapitału przez mężczyznę prowadzi do zaledwie dwuprocentowego wzrostu domowych wydatków niespożywczych oraz marginalnego wzrostu wydatków spożywczych¹⁴. Zatem w kontekście stawianych sobie przez instytucje mikrofinansowe celów społecznych i misji redukcji zjawiska ubóstwa zogniskowanie swojej działalności na klientach płci żeńskiej jest najefektywniejszą strategią, ponieważ poprawa ich statusu materialnego ma silniejszy wpływ na gospodarstwo domowe¹⁵. Z drugiej strony wysoka spłacalność zobowiązań oraz wzrost dochodu nie muszą być tożsame ze wzrostem ekonomicznych i społecznych praw kobiet, co wykazane zostanie w dalszej części niniejszego artykułu.

Ukierunkowanie swojej działalności na kobiety jako sposób realizacji przez instytucje mikrofinansowe społecznej misji redukcji ubóstwa ma również swoje uzasadnienie w fakcie, że odsetek kobiet pośród osób najuboższych jest znacznie wyższy niż mężczyzn. Poza tym w wielu przypadkach funkcjonowania przy ekstremalnie niskich dochodach gospodarstwa domowe są zmuszane do podejmowania decyzji o nierównej dystrybucji dochodu pomiędzy dziećmi i faworyzowania chłopców jako jednostki, które w przyszłości mają większe szanse na odniesienie sukcesu w patriarchalnym społeczeństwie. Dlatego często w gospodarstwach znajdujących się poniżej linii ekstremalnego ubóstwa nakłady ponoszone na edukację i wyżywienie chłopców są większe niż w przypadku dziewczynek. Instytucje mikrofinansowe poprzez wspieranie ekonomicznego rozwoju takich gospodarstw domowych mają wpływ na odwrócenie tej tendencji, co w długim okresie może się przekładać na emancypację kobiet w wymiarze globalnym. Mikrofinanse mogą zatem wpływać na decyzje w gospodarstwie domowym za pomocą różnych

¹⁴ S. Khandker, *Microfinance...*, s. 12.

¹⁵ M. Yunus, A. Jolis, *Banker to the Poor...*, s. 89.

czynników: podniesienie ogólnego poziomu zasobów, wpływu na współczynnik zwrotu z inwestycji w kapitał ludzki oraz przez oddziaływanie na postawy i normy¹⁶.

5. Rola mikrofinansów w procesie emancypacji kobiet

Emancypacja kobiet stanowi główny cel społecznej misji wielu organizacji mikrofinansowych, dlatego też może stanowić podstawę oceny efektywności ich działalności¹⁷. Poprzez udzielanie kredytu i innych usług mikrofinansowych instytucje sektora MFI zwiększają zdolność kobiet do generowania dochodu, co ma pozytywny wpływ na ich ekonomiczną emancypację¹⁸. Niemniej jednak równouprawnienie kobiet nie powinno być rozpatrywane jedynie przez pryzmat wzrostu dochodu, a jego analiza winna być przeprowadzana również w kontekście ich wpływu na kierunek zmian struktur społecznych, ich sprawczości i decyzyjności oraz roli płci w życiu gospodarstwa domowego. Emancypacja kobiet rozumiana jest bowiem jako proces, w którym jednostki lub zorganizowane grupy kobiet projektują swoje życie, relacje i otaczające je środowisko w odmienny sposób i są w stanie tę wizję zrealizować, zmieniając tym samym struktury, relacje i schematy, które ograniczały ich społeczną i ekonomiczną wolność¹⁹. Pomimo że tak pojmowane równouprawnienie ograniczane jest często przez społeczne struktury, na które instytucje mikrofinansowe mają niewielki wpływ, uznaje się, że uczestnictwo w programach mikrofinansowych może mieć pozytywne skutki pośrednie i bezpośrednie na równouprawnienie kobiet pojmowane również w wymiarze pozadochodowym.

Ważnym czynnikiem w procesie emancypacji kobiet poprzez uczestnictwo w systemie mikrofinansowym jest wymóg formowania grup klientów jako społecznego zabezpieczenia kredytu zamiast poręczenia majątkowego, które zastępowane jest jego społeczną formą. W różnych wariantach tego typu mechanizmu klientki mają obowiązek wzajemnie za siebie poręczać w obrębie grupy lub uzyskują prawo do zaciągnięcia kredytu jedynie w przypadku spłaty kredytu

¹⁶ B. Armendariz de Aghion, J. Morduch, *Ekonomia mikrofinansów*, AnWero, Gdańsk 2007, s. 238.

¹⁷ L. Mayoux, *Microfinance and women's empowerment: Rethinking best practice*, Development Bulletin 2002/57, s. 76.

¹⁸ D. Aredo, *Gender and Microfinance in Africa*, Microfinance Development Review 2001/2/1, s. 12.

¹⁹ H. Roxin, *Economic Empowerment of Women through Microcredit SLE*, Berlin 2010, s. 4.

zaciągniętego przez inną członkinię grupy. Taki mechanizm zabezpieczania kredytu ma również swoje pozytywne skutki pochodne – klientki wzajemnie się wspierają, informują i doradzają, tworząc społeczną sieć, która jest katalizatorem emancypacji i walki o ich prawa. Grupy kredytowe stanowią dla klientek instytucji mikrofinansowych sieć wsparcia oraz cenne źródło społeczno-ekonomicznych informacji. Dlatego też uczestnictwo w programach mikrokredytowych sprzyja wzmocnieniu więzi społecznych, rozwijaniu interpersonalnych umiejętności oraz wzrostowi sprawczości²⁰. W tym kontekście niezwykle istotne jest uznawanie grupowego systemu zabezpieczenia kredytu nie tylko jako efektywną formę minimalizowania ryzyka braku spłaty kredytu, lecz również jako sposób na budowanie społecznego kapitału, który sprzyja równouprawnieniu kobiet²¹. Na przykład dzięki spotkaniom grup kobiet agresja ze strony mężczyzn staje się przedmiotem zainteresowania osób trzecich, co w pewnym stopniu pomaga ograniczyć przemoc domową.

Z drugiej strony grupowa metodologia zabezpieczenia mikrokredytu stwarza niebezpieczeństwo kreacji napięć między członkiniami grupy, których wynikiem jest zazwyczaj pogłębienie ekskluzji najbardziej dyskryminowanych członkiń. Co więcej, uczestnictwo kobiet w programach mikrofinansowych może kreować dodatkowe napięcia i wzrost agresji ze strony mężczyzn, którzy obawiają się utraty pozycji głównego żywiciela rodziny w danym gospodarstwie domowym²².

6. Wzrost dochodu kobiet a jego dyspozycyjność

Zdaniem zwolenników rozwiązań mikrofinansowych w ograniczaniu sfery ubóstwa dostęp do mikrokredytu pozytywnie wpływa na szacunek, jakim obdarzane są kobiety w społeczeństwie, na ich niezależność oraz partycypację społeczną²³. Według wzorcowego schematu emancypacji za pomocą narzędzi mikrofinansowych, kobiety dzięki dostępowi do mikrokredytu podnoszą swój status materialny, co pozytywnie przekłada się na wzrost ich sprawczości w codziennym życiu gospodarstwa domowego. Możliwość decyzji na co przeznac-

²⁰ L. Mayoux, *Microfinance...*, s. 76.

²¹ L. Mayoux, *Questioning various spirals: Microfinance and women's empowerment in Africa*, *Journal of International Development* 1999/11, s. 4.

²² A. Rahman, *Microcredit initiatives for equitable and sustainable development: Who pays?*, *World Development* 1999/26, s. 75.

²³ *Small change, Big changes: Women and Microfinance*, ILO, Geneva 2008, s. 1.

czone zostaną dodatkowe środki finansowe pochodzące z mikrokredytu czy mikrooszczędności zwiększa wpływ kobiet na przyszłość gospodarstwa domowego, którego są częścią. Proces ten w rezultacie prowadzi do wzrostu politycznych i społecznych praw kobiet w ich lokalnych społecznościach – status materialny przekłada się na dostępność do środków edukacji, mobilność, zdrowie i dostęp do informacji.

Niemniej jednak proces ten bardzo często jest zaburzany przez niezwykle ograniczoną dyspozycyjność dochodu wygenerowanego z działalności gospodarczej finansowanej mikrokredytem. Badania przeprowadzone w 2013 r. na grupie kobiet w Ghanie ukazały, że większość klientek instytucji mikrofinansowych nie ma kontroli nad środkami finansowymi pozyskanymi dzięki mikrokredytowi²⁴. Dlatego przy wykazywaniu pozytywnego wpływu wzrostu dochodu na emancypację kobiet podkreślić trzeba konieczność dyspozycyjnego charakteru tegoż dochodu. W przypadku kobiet często zdarza się, że pomimo formalnego posiadania dochodu nie jest on dla nich w pełni dostępny, ponieważ w rzeczywistości wszystkie finansowe decyzje w gospodarstwie domowym podejmuje mężczyzna. Zależność tę wydatnie obrazuje fakt korzystania przez wiele kobiet z usług oszczędnościowych oferowanych przez instytucje mikrofinansowe, nie z uwagi na możliwość kumulowania odsetek z kapitału, lecz z powodu chęci trzymania środków finansowych poza domem, z dala od męża, który mógłby przejąć kontrolę nad tymi środkami²⁵.

Dyspozycyjność dochodu stała się ważnym argumentem w dyskusji o równouprawnieniu kobiet i ich podatności na ubóstwo²⁶. Osoby, które są finansowo zależne od innych, nie posiadają indywidualnej zdolności do bycia samowystarczalnymi, co czyni je podatnymi na ubóstwo. Takie spojrzenie na problem biedy pozwala lepiej zrozumieć znaczenie emancypacji kobiet, które w wielu sytuacjach cieszą się względnie wysokim poziomem życia, lecz z uwagi na ich zupełną finansową zależność od innych członków gospodarstwa domowego mają ograniczone możliwości partycypacji społecznej. W wielu przypadkach w gospodarstwach domowych kontrolę nad środkami inwestycyjnymi pochodzącymi

²⁴ S. Alnaa, *The Oliver Twists among women microcredit borrowers, intra-household decision making and power play in male dominant households in Ghana*, European Journal of Business and Management 2013/5/28.

²⁵ S. Anderson, J.-M. Baland, *The economics of ROSCA and intra-household allocation*, Quarterly Journal of Economics 2002/117, s. 985.

²⁶ S. Jenkins, J. Micklewright, *New directions in the analysis of inequality and poverty, w: Inequality and Poverty Re-examined*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 20.

z mikrokredytu zaciągniętego przez kobietę przejmują jej męż²⁷. Ta „zależność od dobrej woli innych”, którą jako definicję ubóstwa podał w latach 80. XX w. Joseph Wersinski, czyni je bardziej podatnymi na biedę.

7. Ograniczenia wpływu instrumentów mikrofinansowych na emancypację kobiet

Jak pokazały wyniki sześciu randomizowanych badań (przeprowadzonych w latach 2012–2014 w Meksyku²⁸, Bośni i Hercegowinie²⁹, Mongolii³⁰, Indiach³¹, Maroku³² oraz Etiopii³³), które dotyczyły wpływu mikrokredytu na dobrobyt klientów instytucji mikrofinansowych, kobiety korzystające z mikrokredytu i podlegające tym samym finansowej inkluzji zwiększają co prawda swoją ekonomiczną aktywność, lecz nie znajduje to przełożenia we wzroście ich dochodów oraz konsumpcji. W przypadku Bośni oraz Etiopii wykazano nawet ujemny wpływ na wartość konsumpcji. Co więcej, jedynie wyniki badań przeprowadzonych na klientach banku Compartamos w Meksyku wykazały pozytywną zależność pomiędzy faktem korzystania z mikrokredytu a wzrostem społecznego statusu klientek instytucji mikrofinansowych, w pozostałych przypadkach takiego wpływu nie stwierdzono.

²⁷ A. Goetz, R. Sen Gupta, *Who takes...*, s. 49.

²⁸ M. Angelucci, D. Karlan, J. Zinman, *Microcredit impacts: Evidence from a randomized microcredit program placement experiment by Compartamos Banco*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

²⁹ B. Augsburg, R. De Haas, H. Harmgart, C. Meghir, *Microfinance at the margin: Experimental evidence from Bosnia and Herzegovina*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

³⁰ O. Attanasio, B. Augsburg, R. De Haas, E. Fitzsimons, H. Harmgart, *Group lending or individual lending? Evidence from a randomized field experiment in Mongolia*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

³¹ A. Banerjee, E. Duflo, R. Glennerster, C. Kinnan, *The miracle of microfinance? Evidence from a randomized evaluation*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

³² B. Crépon, F. Devoto, E. Duflo, W. Pariente, *Estimating the impact of microcredit on those who take it up: Evidence from a randomized experiment in Morocco*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

³³ A. Tarozzi, J. Desai, K. Johnson, *On the impact of microcredit: Evidence from a randomized intervention in rural Ethiopia*, *American Economic Journal: Applied Economics* 2015/7.

TABELA 2: Szacunkowy wpływ mikrokredytu na poszczególne obszary życia klientów według badań przeprowadzonych metodą RCT w Bośni i Hercegowinie, Etiopii, Indiach, Meksyku, Mongolii oraz Maroku

Kraj \ Obszary życia	Bośnia i Hercegowina	Etiopia	Indie	Meksyk	Mongolia	Maroko
Finansowa inkluzja	pozytywny	pozytywny	pozytywny	pozytywny	pozytywny	pozytywny
Aktywność ekonomiczna	pozytywny	pozytywny	pozytywny	pozytywny	neutralny	pozytywny
Dochód	neutralny	neutralny	neutralny	neutralny	neutralny	neutralny
Konsumpcja	negatywny	negatywny	neutralny	neutralny	pozytywny	neutralny
Społeczna inkluzja	neutralny	neutralny	neutralny	pozytywny	neutralny	neutralny

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście wyników tych badań należy zauważyć, że zachęcanie kobiet do tego by podejmowały się tradycyjnych, niskodochodowych zajęć, które nie wymagają dużych kwalifikacji, może przynieść przeciwny od zamierzonego skutek i zwiększać dysproporcje oraz zależność kobiet od męskiej części społeczeństwa. Specjalizacja kobiet w zawodach wykonywanych w domu (np. wyplatanie bambusowych mebli, robótka na drutach) związana jest z ograniczonym dostępem do czynników produkcji, zasobów oraz możliwości marketingowych. Kreowanie tego typu struktur zatrudnienia wspiera kulturę izolacji oraz społecznego odosobnienia i sprzyja utrwalaniu tradycyjnych ról płci³⁴. Poprzez ten mechanizm uczestnictwo w programach mikrofinansowych paradoksalnie może pogłębiać dysproporcje w prawach społecznych pomiędzy kobietami i mężczyznami. Dlatego oceniając wpływ mikrofinansów na emancypację kobiet, należy skupiać się przede wszystkim na ich wpływie na zdobywanie kwalifikacji, wykształcenia, dostępu do sektora formalnego oraz podziału dochodów w obrębie gospodarstwa domowego. Jednocześnie należy zauważyć, że ocena wpływu mikrokredytu na dobrobyt kobiet powinna być rozważana nie tylko w kontekście wzrostu ich dochodu, lecz przede wszystkim poprzez pryzmat wzrostu jego dyspozycyjności oraz finansowej decyzyjności kobiet w ich gospodarstwach domowych.

³⁴ K. Rankin, *Social capital, microfinance and the politics of development*, *Feminist Economics* 2002/8, s. 3.

8. Zakończenie

Dostęp do usług finansowych jest ważną, lecz nie jedyną częścią procesu emancypacji kobiet, a obowiązek redukcji ubóstwa i równouprawnienia kobiet nie może być przerzucany jedynie na instytucje mikrofinansowe, lecz winien być centralnym punktem szerokiej strategii politycznych decydentów. Emancypacja kobiet jest złożonym procesem, którego podstawą jest polityka społeczna danego regionu. Instytucje mikrofinansowe są w stanie wspierać ten proces, jednakże rezultatem ich działalności nie jest automatyczny wzrost poszanowania praw kobiet. O ile równość płci nie stanie w centrum polityki rozwojowej, rezultaty akcji mikrofinansowych w dziedzinie emancypacji kobiet będą znacznie ograniczone³⁵. Instrumenty mikrofinansowe mogą natomiast przyczyniać się do pogłębiania istniejących transformacji społecznych i umacniania ekonomiczne prawa kobiet, a w szczególności wspomagać proces ich finansowej inkluzji³⁶.

Jednakowoż twierdzenie, że mikrokredyt umożliwia kobietom lepsze wypełnianie powierzonych im ról poprzez inwestycje w zdrowie, edukację oraz odzież ich dzieci nie musi być jednoznaczne z emancypacją, lecz jedynie z bardziej efektywnym wypełnianiem tradycyjnych obowiązków, narzuconych im przez społeczeństwo. Bez wątpienia proces inwestycji dodatkowego dochodu matek w rozwój ich dzieci w wydatny sposób przyczynia się do redukcji ubóstwa, lecz nie może być on utożsamiany z przywracaniem równouprawnienia kobiet i podnoszeniem ich statusu społecznego³⁷. Ponadto zobowiązania kredytowe związane z nawiązaniem współpracy z instytucją mikrofinansową często oznacza dla kobiet dodatkowe obowiązki i więcej godzin pracy w i tak już niesymetrycznej strukturze podziału obowiązków w gospodarstwie domowym. Dlatego strategia redukcji ubóstwa poprzez zwiększenie dostępu ubogich kobiet do usług finansowych niesie ze sobą ryzyko przerzucenia odpowiedzialności i wysiłków związanych z eradykacją ubóstwa na osoby najbardziej wrażliwe, których prawa są łamane najczęściej.

³⁵ L. Mayoux, *Microfinance...*, s. 76.

³⁶ *Ibidem*, s. 59.

³⁷ D. Haase, *Credibility of Microcredit: Studies of Impact and Performance*, Leiden: Brill, Ipswich 2013.

Bibliografia

- Alnaa, Samuel**, *The Oliver Twists among women microcredit borrowers, intra-household decision making and power play in male dominant households in Ghana*, European Journal of Business and Management 2013/5/28.
- Anderson Siwan, Baland Jean-Marie**, *The economics of ROSCA and intra-household allocation*, Quaterly Journal of Economics 2002/117.
- Angelucci Manuela, Karlan Dean, Zinman Jonathan**, *Microcredit impacts: Evidence from a randomized microcredit program placement experiment by Compartamos Banco*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Aredo Daniel**, *Gender and Microfinance in Africa*, Microfinance Development Review 2001/2/1.
- Armendariz de Aghion Beatriz**, *On the design of credit agreement with peer monitoring*, Journal of Development Economics 1999/60.
- Armendariz de Aghion Beatriz, Morduch Jonathan**, *Ekonomia mikrofinansów*, AnWero, Gdańsk 2007.
- Attanasio Orazio, Augsburg Britta, De Haas Ralph, Fitzsimons Emla, Harmgart Heike**, *Group lending or individual lending? Evidence from a randomised field experiment in Mongolia*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Augsburg Britta, De Haas Ralph, Harmgart Heike, Meghir Costas**, *Microfinance at the margin: Experimental evidence from Bosnia and Herzegovina*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Bavaiah M., Narasimha J.**, *Women Empowerment and Microfinance – Select Country Experience*, Microfinance Development Review 2006/6/1.
- Banerjee Abhijit, Duflo Esther, Glennerster Rachel, Kinnan Cynthia**, *The miracle of microfinance? Evidence from a randomized evaluation*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Cons Jason, Paprocki Kasia**, *The limits of microcredit – a Bangladesh case*, Food First Backgrounder 2008/14.
- Crépon Bruno, Devoto Florencia, Duflo Esther, Pariente William**, *Estimating the impact of microcredit on those who take it up: Evidence from a randomized experiment in Morocco*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Global Financial Inclusion (Global Findex) Database*, Bank Światowy, 2014.
- Goetz Anne Marie, Sen Gupta Rina**, *Who takes the credit? Gender, power and control over loan use programmes in rural Bangladesh*, World Development 1996/24/1.
- Haase Dwight**, *Credibility of Microcredit: Studies of Impact and Performance*, Leiden: Brill, Ipswich 2013.
- Iskenderian Mary**, *Prove It: Measuring Gender Performance in Microfinance*, CGAP 2013.
- Jenkins Stephen, Micklewright John**, *New directions in the analysis of inequality and poverty, w: Inequality and Poverty Re-examined*, Oxford University Press, Oxford 2007.
- Kevane Michael, Wydick Bruce**, *Microenterprise lending to female entrepreneurs: Sacrificing economics growth for poverty reduction?*, World Development 2001/29.
- Khandker Shahidur**, *Microfinance and poverty: Evidence using panel data from Bangladesh*, World Bank Policy Research 2003/2945.
- Lister Ruth**, *Bieda*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.
- Littlefield Elizabeth, Morduch Jonathan, Hashemi Syed**, *Is microfinance an effective strategy to reach the Millenium Development Goals?*, Focus Note 24, CGAP, 2003.

- Mayoux Linda**, *Questioning various spirals: Microfinance and women's empowerment in Africa*, Journal of International Development 1999/11.
- Mayoux Linda**, *Microfinance and women's empowerment: Rethinking best practice*, Development Bulletin 2002/57.
- Millennium Development Goals Report – Challenges and Prospects for Ethiopia*, MOFED and UN Country Team, Addis Abeba 2004.
- Rahman Aminur**, *Microcredit initiatives for equitable and sustainable development: Who pays?*, World Development 1999/26.
- Rankin Katherine**, *Social capital, microfinance and the politics of development*, Feminist Economics 2002/8.
- Reed Larry**, *Mapping Pathways out of Poverty: The State of the Microcredit Summit Campaign Report*, 2015.
- Roxin Helge**, *Economic Empowerment of Women through Microcredit*, SLE, Berlin 2010.
- Sabouri Mohammad Sadegh, Mahnaz Saberiyan, Mohammad Bagher Arayesh**, *The Role of Socio-economical Factors of Micro-credit Funds in Improving Rural Women Entrepreneurship Development*, Journal of Sustainable Development 2016/9. *Small change, Big changes: Women and Microfinance*, ILO, Geneva 2008.
- Strauss John, Beegle Kathleen**, *Intrahaushold allocations: a review of theories, empirical evidence and policy issues*, Department of Agriculture Economics, Michigan State University 1996.
- Tarozzi Alessandro, Desai Jaikishan, Johnson Kristin**, *On the impact of microcredit: Evidence from a randomized intervention in rural Ethiopia*, American Economic Journal: Applied Economics 2015/7.
- Yunus Muhammad, Jolis Alan**, *Banker to the Poor: The Autobiography of Muhammad Yunus, Founder of Grameen Bank*, Oxford University Press, Oxford 2001.

Piotr CHMIELEWSKI

EMANCIPATION OF WOMEN AS A CRITERIA OF ASSESSING MICROCREDIT EFFECTIVENESS

(Summary)

Microfinance programs are assumed to trigger economic, social and political empowerment of women. However, even in financially successful microfinance programs, the actual contribution to empowerment is often limited. Lending to women may benefit their households, but not necessarily the women concerned. This article cautions against the excessive focus on women's financial outcomes as a measure of their empowerment and underlines the necessity of taking under consideration other measures of women's emancipation – not only their ability to earn an income.

Keywords: emancipation; microcredit; credit; repayment rate; empowerment